

Gedragstherapie (1997), 30, 285-292.

Boekbespreking

David T. Lykken (1995). *The antisocial personalities*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. 255 pagina's, prijs ca. f 90,-.

Ze zijn regelmatig te gast bij de Jerry Springer Show: de meisjes van ongeveer vijftien jaar, in verwachting van hun eerste kind, verwekt door een iets oudere jongen die inmiddels alweer een andere vriendin heeft. De toekomstige moeder volgt geen opleiding en heeft geen werk. Haar kind loopt grote kans, zeker als het een jongen is, zich te ontwikkelen tot een criminele volwassene met een antisociale persoonlijkheidsstoornis.

The antisocial personalities bevat de afsluiting van Lykkens carrière waarin hij zich voornamelijk heeft beziggehouden met de erfelijkheid van psychologische trekken en hun fysiologische correlaten. Het boek is een van de weinige publicaties waarin een theorie wordt gepresenteerd over de relatie tussen criminaliteit en psychopathologie die uitgaat van een grote, psychologische verscheidenheid in misdadigers. Deze theorie is overigens gebaseerd op een combinatie van Lykkens eigen onderzoekservaringen met die van talrijke andere auteurs, werkzaam op hetzelfde of een verwant terrein.

The antisocial personalities is van belang voor gedragstherapeuten die werkzaam in de forensische psychiatrie, omdat het aanknopingspunten biedt voor diagnostiek/assessment en het opstellen van een holistische theorie. Het boek bevat echter geen suggesties voor toe te passen gedragstherapeutische methoden en technieken: Lykken bepleit vooral maatschappelijke interventies.

Het boek van Lykken is wellicht ook interessant voor psychologen die belangstelling hebben voor de kwestie van aanleg, opvoeding en omgeving in relatie tot de ontwikkeling van de antisociale persoonlijkheidsstoornis: de auteur geeft een overzicht van het (tweelingen)onderzoek naar de erfelijkheid van bepaalde psychologische trekken en het mogelijke verband tussen die trekken en crimineel gedrag.

Lykkens werk is eveneens lezenswaardig voor degenen die zich, al dan niet beroepsmatig, zorgen maken over de recente sterke stijging van criminaliteit in de meeste westerse landen. De auteur schetst een dramatisch perspectief voor de toekomst en stelt dat alleen ingrijpende maatregelen het tij kunnen doen keren.

In het eerste deel, dat vooral gewijd is aan een voorlopige classificatie van misdadigers, bespreekt Lykken allereerst de antisociale persoonlijkheidsstoornis (APD) in de DSM-IV. Hij constateert dat het bij deze stoornis om ruim omschreven criteria gaat, waaraan een grote verscheidenheid van sociaal deviant gedrag voldoet. Zijn conclusie is dan ook dat de meeste misdadigers volgens de DSM-IV een antisociale persoonlijkheidsstoornis hebben, maar dat niet iedereen met een dergelijke stoornis crimineel is. Over de beperkingen van de classificatie 'antisociale persoonlijkheidsstoornis' hebben overigens andere auteurs soortgelijke uitspraken gedaan (bijvoorbeeld Hare et al., 1991; Widiger & Trull, 1994). Gezien de grote heterogeniteit van individuen met een antisociale persoonlijkheidsstoornis introduceert Lykken de begrippen *psychopaat*, *sociopaat* en *socialisatie*. Een psychopaat wordt gekenmerkt door een aangeboren temperament of geaardheid, die het bijzonder moeilijk maakt hem te socialiseren, terwijl bij de sociopaat het weinig-gesocialiseerde karakter eerder het gevolg is van een gebrekkige opvoeding door de ouder(s) dan van aangeboren eigenschappen. Het begrip *socialisatie* gaat verderop in het boek een belangrijke rol spelen bij de theorievorming: omdat de meeste kinderen geboren worden met

een gemiddelde psychologische 'make-up', is de kans dat ze zich bij een gebrekkige socialisatie ontwikkelen tot een sociopaat vele malen groter dan de kans dat ze verworden tot een psychopaat. Veel van deze weinig-gesocialiseerde (dus vooral sociopathische) kinderen worden zelf incompetent ouders, die weer kinderen ter wereld brengen met een grote kans op sociopathie. Dit zou verklaren waarom in westerse samenlevingen het aantal sociopaten sterker toeneemt dan de bevolkingsgroei.

Vervolgens beschrijft Lykken wat hij zelf noemt zijn 'armchair taxonomy' van misdadigers, waarin hij rekening houdt met de grote variëteit in psychologische eigenschappen die kunnen bijdragen tot crimineel gedrag. De taxonomie die wordt geïllustreerd met beschrijvingen van deels ook bij ons bekende misdadigers, kent drie hoofdgroepen: *a* normale individuen, die het slachtoffer zijn van omstandigheden of die voor de misdaad als beroep kiezen, *b* psychotici die als gevolg van wanen of hallucinaties een misdaad plegen en tenslotte *c* antisociale persoonlijkheden, verreweg de grootste groep. Deze laatste groep wordt dan ook weer onderverdeeld in psychopaten, sociopaten en karakterneurotici, met binnen elke rubriek weer de nodige differentiatie.

In het tweede gedeelte van het boek beschrijft Lykken de evolutionaire en genetische basis voor zijn theorie over misdadigers. De moderne mens heeft volgens hem te maken met complexe technologische ontwikkelingen, die in het evolutionaire tijdsbestek te recent en te snel hebben plaatsgevonden om aanpassingen mogelijk te maken. Dit zou verklaren waarom er nog zulke grote individuele verschillen zijn in persoonlijkheidskenmerken in tegenstelling tot morfologische kenmerken.

Na dit toch wat speculatieve gedeelte gaat Lykken over tot de bespreking van verschillende onderzoeken bij tweelingen en trekt vervolgens de conclusie dat criminaliteit voor 30 tot 40 % genetisch is bepaald. Criminaliteit moet daarbij gezien worden als de resultante van een cluster persoonlijkheidskenmerken, opvoeding en omgeving. Deze persoonlijkheidskenmerken, bijvoorbeeld het niet kennen van vrees of angst, agressiviteit, impulsiviteit, intelligentie en interesses, zijn voor 50 tot 70 % genetisch bepaald in de algemene bevolking.

In het derde deel gaat de auteur dieper in op het verschijnsel van de *psychopaat*. Na het bespreken van de zestien (ook door veel andere onderzoekers gebruikte) diagnostische criteria van Cleckley (1976), ontvouwt Lykken zijn 'weinig-angst'-theorie. Deze theorie houdt in dat het ervaren van vrees en angst een psychologische trek is die een normale verdeling kent onder de bevolking, en dat individuen die zich aan de lage kant van de verdeling bevinden een verhoogd risico lopen om zich te ontwikkelen tot een psychopaat. Dit betekent zijns inziens dat deze personen alleen te socialiseren zijn door een daadkrachtige en consistente opvoeding. De held en de psychopaat zijn in deze opvatting dan ook twee loten aan dezelfde stam.

Het onderzoek van Gray en Fowles heeft volgens Lykken een belangrijke bijdrage geleverd aan de verdere ontwikkeling van zijn theorie. Zij introduceerden achtereenvolgens het BIS (behavioral inhibition system), dat angst en passief vermijdingsgedrag reguleert, en het BAS (behavioral activating system), dat toenaderingsgedrag activeert. Beide begrippen resulteerden in een verdere onderverdeling van de categorie psychopaten. De *primaire psychopaat* zou over een zwakke BIS (weinig tot geen angst en weinig tot geen vermijdingsgedrag) beschikken, de *secundaire psychopaat* over een sterke BAS en normale BIS (gemiddelde angst en sterk toenaderingsgedrag). Bijgevolg scoort de eerste niet hoog op een neuroticisme-schaal, maar de laatste wel.

Het hoofdstuk over de verschillende voor (primaire) psychopaten meetinstrumenten en de met behulp van deze instrumenten ontwikkelde taxonomieën is enigszins teleurstellend: Lykken beperkt zich tot een kritische bespreking van de Psychopathy Checklist (PCL) van Hare (1991), bepleit het gebruik van MMPI-profielen, en concludeert tenslotte dat psychofysiologische tests wel eens een grotere validiteit kunnen hebben dan bestaande instrumenten. Jammer is dat klinische gedragsobservaties, waarbij delinquenten in een gevangenis of kliniek beoordeeld worden op hun gedrag in een aantal sociale situaties, niet

als derde mogelijkheid wordt genoemd en dat de auteur geen suggesties geeft voor de toepassing van die psychofysiologische tests.

De laatste drie hoofdstukken van het derde deel zijn gewijd aan neuropsychologische verklaringen, zoals de lateralisatietheorie van Hare. Lykken is nogal kritisch over diens theorie, omdat die volgens hem niet verklaart waarom een gebrekkige lateralisatie leidt tot inadequate socialisatie en tot de verschillende eigenschappen zoals Cleckley die heeft geformuleerd.

Het vierde deel is gewijd aan de *sociopatische* persoonlijkheden, die verantwoordelijk zijn voor de recente alarmerende stijging van het aantal misdaden in de Verenigde Staten en andere westerse landen. In dit hoofdstuk wordt vooral gerefereerd aan studies bij jongeren uit één-oudergezinnen, aan onderzoek naar 'coercive styles' in de ouder-kindinteractie en aan een studie bij duizend delinquenten en niet-delinquenten jongeren. Al deze onderzoeken wijzen er volgens de auteur op dat jongeren in eenoudergezinnen, waarbij de vader afwezig is en de aanwezige moeder vaak slecht geschoold en weinig gesocialiseerd, een verhoogd risico lopen zich tot een sociopaat te ontwikkelen. Lykkens opvattingen lopen wat dit betreft dus parallel aan die van auteurs als Patterson et al. (1992) en Paris (1996).

In dit deel komt ook de gevoelige kwestie aan de orde van de verschillen tussen blanken en zwarten met betrekking tot criminaliteit. In de Verenigde Staten, waar Afro-Amerikanen een achtste deel vormen van de bevolking, was in 1991 32 % van de dieven en 45 % van de geweldplegers zwart. De auteur verklaart dit verschil in eerste instantie door een gemiddeld lager IQ en een gemiddeld hoger percentage onwettige geboorten. Belangrijke factoren zijn echter ook de armoede en culturele achterstand, waardoor zwarte jongeren langer dan blanke in hun risicovolle, adolescentencultuur verblijven.

Tenslotte komt Lykken met voorstellen hoe in zijn ogen dramatische ontwikkelingen gekeerd kunnen worden: door instellingen voor ouderbegeleiding en dagverblijven op te richten. Dergelijke voorzieningen kosten weliswaar veel geld, maar die bedragen moeten zijns inziens afgezet worden tegen de schade die het toenemende aantal sociopaten de maatschappij toebrengt (1,5 miljoen dollar per persoon). Daarnaast bepleit de auteur een wel zeer drastische maatregel: ouders zouden pas kinderen mogen krijgen als ze tot het opvoeden ervan gekwalificeerd blijken en beschikken over een opvoedingsdiploma. Wat de consequentie moet zijn als ouders zonder diploma toch een kind krijgen vermeldt hij echter niet.

Lykkens boek is door de vele paragrafen, subparagrafen en subsubparagrafen niet altijd even gemakkelijk om te lezen; het verkrijgen van overzicht valt niet mee. Daar staat tegenover dat zijn betoog geïllustreerd wordt met schrijnende gevalsbeschrijvingen, interessante voorbeelden uit de literatuur en soms ook humoristische (privé-)anekdotes, die nieuwsgierig maken naar verklaringen. Lykken doet ook provocerende, politiek getinte uitspraken die weliswaar logisch voortvloeien uit zijn betoog maar die niet iedereen zal kunnen appreciëren. Zo meent hij dat Dan Quale terecht het belang van het gezin en de gezaghebbende rol van de vader benadrukte.

Een punt van kritiek is dat Lykken het mogelijke verband tussen temperament (dispositie), psychologische trekken, antisociale persoonlijkheidsstoornis en criminaliteit niet uitwerkt. Vooral de onduidelijke relatie tussen persoonlijkheidsstoornissen (categorieën) enerzijds en psychologische trekken (dimensies) anderzijds had aan de orde moeten komen. Hij had bijvoorbeeld kunnen refereren aan Paris (1993), een auteur die meent dat een verband tussen bepaalde psychologische trekken en de verschillende persoonlijkheidsstoornissen tot op heden niet empirisch is aangetoond (Paris, 1996). Merkwaardig is dat Lykken geen verbanden legt met persoonlijkheidsmodellen als het drie-factorenmodel van Eysenck of het vijf-factorenmodel van Wiggins & Trapnell (Hart & Hare, 1994), maar zich beperkt tot het noemen van de theorie van Hermans.

Opvallend is ook dat Lykken zich bij zijn voorlopige taxonomie en theorievorming beperkt tot psychologische trekken en relatief weinig rekening lijkt te houden met de aard van de

delicten. Men kan zich toch voorstellen dat een seriemoordenaar psychologisch anders in elkaar zit dan een tasjesdief. Criminaliteit wordt in Lykkens boek gehanteerd als een containerbegrip met vooral psychologische connotaties, waarbij maatschappelijke en juridische aspecten te veel buiten beschouwing worden gelaten.

Een ander, ondergeschikt punt van kritiek is de titel van het boek. Die zou beter kunnen luiden 'Criminality and the antisocial personality disorder', omdat de auteur zich na het presenteren van zijn taxonomie beperkt tot criminelen met een antisociale persoonlijkheidsstoornis en tevoren duidelijk heeft gemaakt dat niet iedereen die aan een dergelijke stoornis lijdt tot misdadig gedrag vervalt.

Inconsistent is dat de auteur psychoanalytische verklaringen voor psychopathie verwerpt maar het bij de bespreking van de groep karakterneurotici wel heeft over 'een deviant, onbewust emotioneel complex' en stelt dat we 'sinds Freud weten dat de geest in staat is tot het verdringen van onplezierige ideeën en impulsen'.

Tot slot dringt zich bij het lezen van het boek de vraag op in hoeverre Lykkens beschrijving van de Amerikaanse situatie van toepassing is op de Nederlandse. Er zijn enkele grote verschillen. In de eerste plaats kennen de Verenigde Staten veel grotere problemen in de verhouding tussen de etnisch verschillende bevolkingsgroepen. In de tweede plaats zijn de maatschappelijke opvattingen over wat crimineel gedrag is verschillend. Zo is het in bezit hebben van soft drugs in de Verenigde Staten wel, maar in Nederland niet strafbaar. Daarnaast telt Amerika van alle westerse culturen verreweg het hoogste percentage ongehuwde moeders (Nederland wordt genoemd als het land met het laagste percentage). En een derde verschil kan zijn dat in Nederland, meer dan in het conservatievere Amerika, andere samenlevingsvormen geaccepteerd worden, die kinderen de mogelijkheid bieden op te groeien tot evenwichtige volwassenen. Lykkens verhaal lijkt soms te veel op een pleidooi voor de Amerikaanse 'family values', al betoogt hij herhaaldelijk dat verder onderzoek als bewijs voor zijn theorie noodzakelijk is.

Dit alles neemt niet weg dat *The antisocial personalities* een fascinerend boek is voor lezers die geïnteresseerd zijn in de persoonlijkheden van misdadigers.

Literatuur

- Cleckley, H. (1976). *The mask of sanity*. 5th ed. St. Louis: Mosby.
- Hare, R.D., Hart, S.D. & Harpur, T.J. (1991). Psychopathy and the DSM-IV criteria for antisocial personality disorder. *Journal of Abnormal Psychology*, 100, 391-398.
- Hart, S.D. & Hare, R.D. (1994). Psychopathy and the Big 5: Correlations between observers' ratings of normal and pathological personality. *Journal of Personality Disorders*, 8, 32-40.
- Paris, J. (1993). Personality disorders: a biopsychosocial model. *Journal of Personality Disorders*, 7, 255-264.
- Paris, J. (1996). *Social factors in personality disorders*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Patterson, G., Reid, J. & Dishion, T. (1992). *Antisocial boys. A social interactional approach*. Vol. 4. Eugene: Castalia Publishing Company.
- Widiger, T.A. & Trull, T.J. (1994). Personality disorders and violence. In J. Monahan & H.J. Steadman (Eds.), *Violence and mental disorder* (pp. 203-226). Chicago: The University of Chicago Press.